

УДК 347.95:347.991(477)

*Р. М. Мінченко***ПРОБЛЕМИ ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО ПЕРЕГЛЯДУ СУДОВИХ
РІШЕНЬ ВЕРХОВНИМ СУДОМ УКРАЇНИ**

Реформування судової системи України і прийняття 7 липня 2010 року нового Закону України «Про судоустрій та статус суддів» № 2453-VI (далі — Закон) суттєво вплинуло на цивільне судочинство України взагалі та на існування та діяльність такої судової інституції, як Верховний Суд України, зокрема.

Саме окремим питанням змін до діючого цивільно-процесуального законодавства в галузі реалізації права особи на перегляд судового рішення Верховним Судом України присвячена зазначена стаття.

Відповідно до п. 2 ст. 7 Закону, для забезпечення справедливого та неупередженого розгляду справи у розумні строки, встановлені законом, в Україні діють суди першої, апеляційної, касаційної інстанції і Верховний Суд України, відповідно до положення ст. 14 Закону, учасники судового процесу та інші особи у випадках і порядку, встановлених процесуальними законами, мають право на апеляційне та касаційне оскарження судового рішення, а також на перегляд справи Верховним Судом України. Згідно з п. 2 ст. 17 Закону, систему судів загальної юрисдикції складають: місцеві суди, апеляційні суди, вищі спеціалізовані суди та Верховний Суд України. Виходячи зі змісту вказаних положень стає зрозумілим, що Верховний Суд України більше не буде відігравати функції касаційної інстанції з перегляду будь-якої категорії справ. З метою реалізації права особи на касаційне оскарження рішення у цивільній справі відповідно до п. 2 ст. 31 Закону та ст. 323 ЦПК вперше в історії існування цивільного судочинства в Україні передбачено створення в системі судів загальної юрисдикції Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ. Що стосується інших завдань, то ВСУ як і раніше буде виконувати функцію щодо перегляду судових рішень в окремих особливих випадках, про що поговоримо більш детально [1, с. 164].

Відповідно до ст. 354 ЦПК сторони та інші особи, які брали участь у справі, мають право подати заяву про перегляд судових рішень у цивільних справах після її перегляду в касаційному порядку. Зазначене провадження, що відбувається у Верховному Суді України, на відміну від раніше існуючої норми (ст. 353 ЦПК 2004 року) більше не називається провадженням у зв'язку з винятковими обставинами, хоча за своєю суттю та характером залишається таким.

Правовими підставами для перегляду Верховним Судом України судових рішень відповідно до положень ст. 38 Закону та ст. 355 ЦПК є неоднакове застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, що призвело до ухвалення різних за змістом судових рішень у подібних правовідносинах та встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом. Слід звернути увагу на те, що на відміну від положення ст. 354 ЦПК редакції 2004 року, де оскарження судового рішення до Верховного Суду України було можливим за причин неоднакового застосування положень закону, в зазначеній ст. 355 ЦПК чітко встановлено неоднакове застосування якої саме норми (одних і тих самих норм матеріального права) може стати підставою для перегляду рішень Верховним Судом України. Думається, що таке уточнення підстави для перегляду судових рішень Верховним Судом України є виправданим, так як, з однієї сторони далеко не всі цивільні відносини, що складаються між окремими суб'єктами, регулюються безпосередньо положеннями закону. Є такі, що врегульовані нормами інших нормативних актів, що не мають вищої юридичної сили, і це не означає, що неоднакове їх застосування судом касаційної інстанції при винесенні різних за змістом судових рішень не може привести до відповідного їх перегляду Верховним Судом України. З іншої сторони, не завжди відповідні відносини взагалі врегульовані якимись конкретними нормами, бувають випадки застосування аналогії закону чи аналогії права і виникає питання, як бути у випадку, якщо різні за змістом рішення касаційної інстанції базуються на неоднаковому застосуванні аналогії закону чи аналогії норми для регулювання подібних правовідносин? Якщо сприймати вказану норму ст. 354 ЦПК буквально, то такі випадки прийняття касаційним судом рішення не можуть переглядатись Верховним Судом України.

Інше, на що необхідно звернути увагу, є те, що відповідно до п. 1 ст. 354 ЦПК, на відміну від існуючої норми ЦПК зразка 2004 року суттєво скоротилося коло осіб, які мають право подавати заяву до Верховного Суду України щодо перегляду судових рішень. З переліку осіб, яким надається таке право, виключені інші особи, які не брали участь у справі і по відношенню до яких судом вирішені їх права та обов'язки. Думається, що таке звуження кола заявників є виправданим, адже зазначені категорії суб'єктів уже мали змогу оскаржити в апеляційному і касаційному порядку рішення суду, що вирішував їх права та обов'язки

(п. 2 ст. 324 ЦПК), а оскільки Верховний Суд України не наділений повноваженнями вирішення справи по суті, то особи, які не брали участі у справі, будуть мати змогу приєднатись до нового розгляду справи у суді касаційної чи інших інстанцій у випадку задоволення Верховним Судом України заяви про перегляд судових рішень повністю або частково (ст. 360-4).

Що стосується заяв про перегляд судових рішень з підстав, передбачених п. 2 ст. 355 ЦПК, то відповідно до п. 3 ст. 38 Закону і п. 2 ст. 354 ЦПК вони можуть подаватись лише особою, на користь якої постановлено рішення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, коли стало відомо про набуття цим рішенням статусу остаточного. У зв'язку з цим виникає питання: навіщо особі, на користь якої винесено рішення міжнародного суду повторно розглядати цю справу у Верховному Суді України і як наслідок, в разі задоволення такої заяви Верховним Судом України, повторно розглядати свою справу в суді, що виніс оскаржуване рішення (рп. 3 ст. 360-4 ЦПК), якщо рішення Європейського суду з прав людини носять для України обов'язковий характер і мають виконуватись на всій території України без перегляду їх Верховним Судом України. Думається, що було б більш правильним передбачити у п. 2 ст. 354 ЦПК можливість звернутися з відповідною заявою до Верховного Суду України інших осіб, якщо їх справи за подібними правовідносинами були по-різному вирішені касаційним судом, на підставі тих норм матеріального права, що були визнані міжнародним судом такими, що не відповідають міжнародним принципам, закріпленим у міжнародних договорах, і свідчать про порушення Україною своїх міжнародних зобов'язань.

Виходячи з положень ст. 355, ч. 2 ст. 327 ЦПК в редакції 2004 року, скарга на перегляд справи у зв'язку з винятковими обставинами подавалась безпосередньо до Верховного Суду України за правилами подання касаційної скарги, що лише підкреслювало той факт, що розгляд справи у зв'язку з винятковими обставинами був різновидом касаційного провадження, а точніше, повторною касацією для цивільних справ. Допуск до такого виду провадження здійснювався також Судовою палатою з цивільних справ Верховного Суду, який і виносив відповідну постанову, користуючись численними повноваженнями щодо вирішення справи. На теперішній день заява щодо перегляду судових рішень Верховним Судом України подається зацікавленими особами через суд касаційної інстанції — Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних та кримінальних справ (ст. 358 ЦПК), який здійснює перевірку відповідності заяви вимогам ЦПК (ст. 359) і вирішує питання допуску справи до провадження у Верховному Суді України (ст. 360). Про допуск справи до провадження або відмову до допуску Вищий спеціалізований суд протягом 15 днів з моменту надходження такої заяви приймає відповідну обґрунтовану ухвалу. Ухвала приймається без виклику осіб, які брали участь у справі. У випадку допуску справи до

провадження Верховним Судом України, ухвала разом з заявою про перегляд судового рішення та доданими до неї документами надсилається Вищим спеціалізованим судом з розгляду цивільних і кримінальних справ до Верховного Суду України протягом п'яти днів з дня її прийняття. Копія ухвали про допуск справи надсилається разом з копією заяви особам, які беруть участь у справі, а в разі відмови у допуску — особі, яка подала заяву.

Незважаючи на те, що в законі нічого не сказано про можливість чи неможливість оскарження зазначеної ухвали Вищого спеціалізованого суду, необхідно зазначити, що рішення суду про допуск до провадження щодо перегляду судових рішень Верховним Судом України чи відмову в такому допуску є остаточним і оскарженню не підлягає. Мається на увазі звичайно відсутність можливості оскаржити ухвалу суду в судові органи судової системи України. Що стосується оскарження названої ухвали, так само як і будь якого іншого рішення суду, до Європейського суду у випадку порушення законних прав і охоронюваних законом інтересів людини, то це питання залишається поза нашою увагою.

Необхідно зазначити, що така процедура допуску до перегляду судових рішень Верховним Судом України має одночасно позитивні і негативні риси. До позитивного слід віднести те, що такого роду допуск до провадження у Верховному Суді України через суд нижчої інстанції розвантажує найвищу судову інстанцію і сприяє розгляду справи останнім в більш короткі (саме розумні) строки. З іншої сторони, незрозумілим залишається те, чи є допуск справи Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних та кримінальних справ до перегляду судового рішення Верховним Судом України окремою стадією провадження Верховного Суду України, адже мова йде про різні ланки судової системи. Чи, можливо, компетенція Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ щодо перевірки заяви про перегляд судового рішення Верховним Судом України і допуск справи до провадження Верховним Судом України є окремим різновидом провадження Вищого спеціалізованого суду, яке складається з двох стадій: перевірки заяви про перегляд судового рішення з цивільних справ, після їх перегляду в касаційній інстанції Верховним Судом України вимогам законодавства (ст.359) і безпосередньо допуску чи недопуску справи до провадження Верховним Судом України. Думається що це питання в подальшому буде слугувати предметом не одної наукової дискусії, проте докорінно відомо одне — перегляд судових рішень з цивільних справ Верховним Судом України більше не є повторною касацією а носить характер особливого виду провадження в цивільному процесі України [1, с. 167].

З нашої точки зору, провадження щодо перегляду судових рішень Верховним Судом України починається з моменту реєстрації ухвали Вищого спеціалізованого суду України про допуск до провадження разом з заявою про перегляд судового рішення у Верховному Суді України (ст. 360-1).

Підготовку справи до розгляду Верховним Судом України здійснює суддя-доповідач, до якого справа потрапляє шляхом автоматизованої системи документообігу. Саме він протягом трьох днів виносить ухвалу про відкриття провадження у справі і здійснює всі необхідні підготовчі дії для розгляду справи Верховним Судом. Суддя-доповідач протягом п'ятнадцяти днів витребує матеріали справи з відповідного суду, вирішує питання про зупинення виконання рішень суду, доручає науково-консультативній раді підготовку висновку щодо норми матеріального права, що неоднаково застосовується судами касаційної інстанції у подібних правовідносинах, визначає орган державної влади, представник якого може дати пояснення по суті правового регулювання цією нормою, і дає розпорядження про їх виклик до суду та здійснює інші заходи, необхідні для усунення розбіжностей у застосуванні норми матеріального права (ст. 360-1).

Викликає подив і відверте нерозуміння повноваження судді-доповідача, зазначене в підп. 4 п. 2 ст. 360-1 ЦПК, щодо визначення органу державної влади, представник якого може дати пояснення по суті правового регулювання конкретною нормою закону. По-перше, абсолютно неясно, з яких мотивів і на яких підставах суддя Верховного Суду України визначає орган державної влади, представник якого може дати пояснення по суті правового регулювання, адже безперечним є те, що таким представником може і має бути спеціаліст у галузі юриспруденції, але далеко не всі органи державної влади, особливо непрофільні, мають таких провідних спеціалістів. По-друге, з однієї сторони визначити правильно і точно суть правового регулювання норми закону може або висококваліфікований фахівець в тій чи іншій галузі права, або відповідний науковий спеціаліст у галузі юриспруденції, з іншої сторони, названі фахівці відповідно до ст. 46 Закону «Про судоустрій і статус судів» залучаються до участі в роботі науково-консультативної ради Верховного Суду України і дають свій висновок, передбачений підп. 3 п. 2 ст. 360-1 ЦПК. Тому думається, що реалізація суддею-доповідачем передбаченого нормою закону повноваження буде неефективною і наряд чи дасть бажані результати та допоможе в правильному і справедливому вирішенні справи.

Наступною стадією провадження щодо перегляду судових рішень Верховним Судом України є безпосередній розгляд справи по суті, що здійснюється на засіданні Верховного Суду не менше чим двома третинами суддів від загальної кількості складу судів. У засіданні Верховного Суду можуть брати участь позивач і інші зацікавлені особи та давати свої пояснення. Однак неявка зацікавлених осіб на засідання суду, в разі їх належного повідомлення, не позбавляє Верховний Суд України можливості розглянути справу без їх участі і винести відповідну постанову (ст. 360-2).

Після закінчення доповіді судді-доповідача, заслухання пояснення сторін чи їх представників, представників органів державної влади суд

переходить до останньої стадії провадження у Верховному Суді України щодо перегляду судових рішень і більшістю від складу суду за результатами розгляду справи відповідно до ст. 360-3 ЦПК виносить постанову, обов'язкову для виконання всіма суб'єктами владних повноважень, які використовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить зазначену норму, та всіх судів України (ст. 360-7).

Підводячи підсумки, необхідно зазначити те, що норми діючого ЦПК щодо перегляду судових рішень з цивільних справ Верховним Судом України є безперечно більш прогресивними в порівнянні з нормами ЦПК в редакції 2004 року, до внесення в нього відповідних змін відповідно до Закону від 7 липня 2010 року, № 2453-VI і в більшій мірі відповідають вимогам Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Л і т е р а т у р а

1. Мінченко Р. М. Окремі аспекти провадження щодо перегляду Верховним Судом України судових рішень / *Р. М. Мінченко* // Матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої пам'яті Ю. С. Червоного «Актуальні проблеми права та процесу» (Одеса, 17 груд. 2010 р.). — О.: Фенікс, 2010.

А н о т а ц і я

Мінченко Р. М. Проблеми провадження щодо перегляду судових рішень Верховним Судом України. — Стаття.

У статті розкриваються окремі проблеми, пов'язані з особливостями провадження з перегляду судових рішень у цивільних справах Верховним Судом України після їх перегляду в касаційному порядку.

Ключові слова: Верховний Суд України, провадження, судові рішення, норми, цивільне судочинство, правовідносини.

А н н о т а ц и я

Минченко Р. Н. Проблемы производства по пересмотру судебных решений Верховным Судом Украины. — Статья.

В статье раскрываются отдельные проблемы, связанные с особенностями производства по пересмотру судебных решений по гражданским делам Верховным Судом Украины после их пересмотра в кассационном порядке.

Ключевые слова: Верховный Суд Украины, производство, судебные решения, нормы, гражданское судопроизводство, правоотношения.

S u m m a r y

Minchenko R. M. Proceedings problems on review judicial decisions by the Supreme Court of Ukraine. — Article.

In this article different problems about features of proceedings on review judicial decisions by the Supreme Court of Ukraine on civil cases after their review in a cassation order are taken up.

Keywords: the Supreme Court of Ukraine, proceedings, judicial decisions, laws, civil legislation, legal relations.